

ETO: 821.511.141-92CHOLNOKY L.
070(439)(091)
DOI: 10.19090/hk.2021.4.14-26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

WIRÁGH András

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet
Budapest, Magyarország
viragh.andras@abtk.hu

A SIMLIS HÍRLAPÍRÓ ESETE AZ ELNÉZŐ SZERKESZTŐKKEL

*Cholnoky László az Egyenlőség, a Múlt és Jövő
és a Remény hasábjain*

The case of the phony journalist and the indulgent editors
László Cholnoky on the pages of Egyenlőség, Múlt és Jövő and Remény

Slučaj lukavog novinara sa popustljivim urednicima
Laslo Čolnoki na stupcima časopisa Egyenlőség, Múlt és Jövő i Remény

Cholnoky László (1879–1929) egész élete során szoros kapcsolatban állt olyan zsidó folyóiratokkal, mint az *Egyenlőség*, a *Múlt és Jövő* és a *Remény*. Ezekben a lapokban arányaiban sokkal több eredeti szövege jelent meg, mint a többi budapesti hírlapban vagy folyóiratban, ami részben „emancipációs tanmeséinek” köszönhető, amelyeket célzottan ezen lapok számára írt. Az első világháborút és forradalmakat követő időszakban Cholnoky irodalompolitikai tevékenységet is kifejtett a lapok hasábjain. A korabeli prominensek emiatt filozofitának könyvelték el a szerzőt (noha az irodalmi élet periferiájára csak 1925 után sodródott), megnehezítve publikációs tevékenységét és egzisztenciája szinten tartását. A tanulmány Cholnoky ezekben a lapokban kifejtett tevékenységét, valamint egy, az *Egyenlőség*ben és a *Múlt és a Jövő*ben publikált elbeszélés érdekes metamorfózisát mutatja be.

Kulcsszavak: Cholnoky László, zsidó emancipáció, antiszemitizmus, önplágium, Múlt és Jövő

Régen rossz, ha egy publicisztikai írás szerkesztői megjegyzéssel kezdődik.

Helyt adunk az illusztris író érdekes cikkének, ha nem is értünk vele mindenben egyet: mert nem akarunk rácafolni arra az állítására, hogy a „zsidó sajtóban” el lehet mondani olyat is, ami nem éppen hízelgő.

Viszont napisajtóról lévén szó, le kell szögeznünk, hogy tulajdonképpen az úgynevezett „zsidó sajtót” is zsidók és nem zsidók csinálják és mindkettő között van jó és rossz újságíró. Ez az egyedüli helyes osztályozás (Cholnoky 1928, 46).

Patai József, a *Múlt és Jövő* szerkesztője 1928-ban ezzel a tūpontos kommentárral vezette fel a lap állandó szerzőjének mondható Cholnoky László (utolsó) irodalompolitikai jellegű szövegét, amely – az alcím alapján – komoly alapot adhatott a szerző megtámadására, legalábbis maga a szerző véleménye szerint.

Cholnoky a lehető legkényelmesebb pozícióból szolt az olvasóhoz, hiszen éppen úgy kiosztotta a hírlapokból szerinte fehérenmū-kereskedést csináló „zsidó sajtót”, ahogyan az állandó antiszemitizmusba csapó „keresztény sajtót”, majd azzal zárta írását, hogy mindezt el sem mondhatná egy keresztény lap hasábjain. Nem foglalt tehát állást a durván leegyszerűsítő opposzió (zsidó versus keresztény) egyik vagy másik eleme mellett, de „elköteleződésére” utaló záró kijelentésével is torzított a valóságon, hiszen 1928-ra a szerző már az irodalmi mező perifériáján foglalt helyet, kétséges, hogy a korabeli kurzuslapokat tömörítő Központi Sajtóvállalat (KSV) vagy a kifejezetten klerikális lapok helyet szorítottak volna neki, akármit is publikált volna ezekben az orgánumban. (Kivételt jelentett a KSV gyereklapja, a *Tündérvásár*, amelyben egy meséje jelent meg, illetve a *Képes Krónika*, de a formátumában a *Tolnai Világlapját* és – az ekkorra már megszűnt – *Az Érdekes Újságot* másoló magazin társalkodó hangnemétől, szirupos novelláitól és folytatásos regényeitől távol álltak a hasonló „kényes” témákat feszegető írások.)

A cikk alcíme így inkább csak egy esetlen reklámfogásnak minősíthető. Legyünk őszinték: öngyilkossága előtt bő egy évvel Cholnoky László írásai már nem nagyon érdekelték a korabeli irodalmi élet prominenseit.

Megbízhatatlansága, önplágiumai¹, illetve az ezekből (is) következő elszigeteltség egyaránt hozzájárulhattak ahhoz, hogy Cholnoky 1925–1926-tól kezdve egyre nehezebben talált helyet írásainak. Utolsó regényéről, a *Kísértetekről* (1926) mai ismereteink szerint egyetlen recenzió sem jelent meg. Elvértve megjelent egy-egy novellája a piacvezető *Az Est-konzern* napilapjaiban, valamivel erősebb volt a kapcsolata a nyomozók szaklapjával, a *Detektív Szemlével*,

¹ Cholnoky Lászlónál azért érdemes önplágiumról beszélni a századfordulón széles körben bevett szokás, az újraközlés helyett, mert az esetek nagy részében jól láthatóan az volt a célja, hogy mindenfajta javítás és bővítés nélkül többször is el tudja adni ugyanazt a szöveget. Ennek érdekében sokszor csak a címet vagy a szereplők nevét cserélte le, és látszólag indokolatlanul törölt mondatokat vagy egész bekezdéseket a szövegből. Mindehhez bővebben lásd Wirágh 2019.

amelynek egy rövid ideig főszerkesztőjeként is tevékenykedett, de szinte változatlan maradt a viszonya az irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai havi folyóirattal, a *Múlt és Jövő*vel, illetve az ifjúsági társfolyóirattal, a *Reménnyel*. Mivel a háború előtt a magyar zsidóság politikai hetilapjában, az *Egyenlőség*ben publikált rendszeresen, kijelenthető, hogy Cholnoky László szakadozott életművében a fent felsorolt három zsidó folyóirat jelentette azt a kvázimegízható egzisztenciális bázist, amelyet legtöbb kortársa számára a nagy példányszámú budapesti napilapok, *A Hét*, az *Új Idők* vagy a *Nyugat* jelentettek.

Cholnoky 1907 és 1929 között mintegy száz írást (elbeszéléseket, publicisztikákat és rövidhíreket) publikált a három lapban, ráadásul ezeknek négyötöde eredeti szöveg volt. Mindezt azért fontos kiemelni, mert a szerző állandó rendszerességgel plagizálta önmagát és másokat: egyik elbeszélését 13 címen adta el különböző lapoknak, de bátyja, Cholnoky Viktor számos publicisztikájának részleteit is beépítette saját írásaiba – felkutatott szövegei alapján minden egyes írását átlagban háromszor újraközölte! A három lapban közölt eredeti szövegek magas aránya részben a publicisztikai műfajjal magyarázható, hiszen ezeket nehezebben lehetett „maszkolni”, mint a szépirodalmi szövegeket, ráadásul gyakran egy-egy kivételes alkalomra, egy-egy esemény margójára íródtak, azaz röviddel megjelenésük után el is veszítették aktualitásukat. Ugyanakkor Cholnoky egy sajátos zsáner, a – kissé didaktikus – tanmese fő befogadóiént is tekintett ezekre a lapokra (igaz, ezeknek a szövegeknek egy kis részét később más lapokhoz is átvitte, illetve máshonnan érkezett). A legfontosabb motiváció azonban irodalompolitikai jellegű volt. A meglehetősen zivataros 1918–1920 közötti időszakban, a magyar irodalmi mező újraformálódásának vákuumpozíciójában az általa felvállalt megszólalásmód és tematika (részben) a *Múlt és Jövő* felé terelte Cholnokyt, ezt a lépést viszont a „másik oldal” véleményformálóinak szemében skarlát betűként hordozta magán élete végéig.

Cholnoky és a zsidó lapok izgalmas viszonyának bemutatásához 1907-ig kell visszamenni. Ebben az évben a szerző még meglehetősen aktív volt az irodalmi piacon, az általa publikált szövegmennyiség nem maradt el a vele egy időben induló kortársakétól, Csáth, Kosztolányi vagy Szini Gyula termésétől, de az ekkoriban már ismert és elismert Krúdy Gyulával is felvette a versenyt. Rengeteg lappal állt kapcsolatban, amelyeket tulajdonképpen megversenyeztetett, felmérve azt, hogy melyik lapok fektetik kevés ideig írásait, de azt is, hol megengedőbb a publikálási etika, azaz mely szerkesztőségek nyitottak utánközlésekre és tekintenek el figyelmetlenségből vagy jóhiszeműségből a többé-kevésbé ártott szövegek kiszerkesztésétől. A vegyes palettán éppen úgy helyet foglalt a konzervatív liberális *Az Újság*, a későbbi „nyugatosok” egyik

fontos lapja, a *Budapesti Napló*, a radikális konzervativizmustól sem mentes *Független Magyarország*, a konzervatív *Magyar Állam*, a krajcáros újság, a *Budapest*, a klerikális-radikális *Alkotmány*, illetve az egyházi „fennhatóság” alá tartozó *Magyar Szemle* és *Magyar Szó*, valamint a rendkívül olvasott képes folyóirat, a *Tolnai Világlapja*. Ebből a sorból az *Alkotmány* látványosan kilógott. Az antiszemitizmus kártyáját gyakran kijátszó napilappal vállalt erős kapcsolat számos lapszerkesztő szemében tüskének számíthatott, igaz, Cholnoky nem publikált gyakran a lapban, 1901 és 1909 között mindössze tizenegy szöveggel jelentkezett itt.

Mindenesetre a saját névvel vállalt szövegek egyfelől az *Alkotmányban*, másfelől az *Egyenlőségben* éppenséggel nem számítottak normakövető gyakorlatnak. Ez lehetett az oka annak, hogy Cholnoky álnéven (Karsay Ákos) publikálta első öt írását a zsidóság egyik legfontosabb orgánumban (miközben antiszemita vagy inkább elitélő jellegű írás csak egy jelent meg tőle a katolikus napilapban, a *Kisenev és Homel*, amelyben a zsidó emancipáció teljesíthetlenségéről írt még 1903-ban). Noha Cholnoky elszegényedett dzsentrifamilia tagja, az ifj. Wesszprémy Kálmán *A magyarországi zsidóságról* című értekezéséről írott filozófiai kritikájában teljességgel hasonlított az álnév hordozta imázshoz:

Mert én nem sírok Wesszprémy úrral azért, hogy az ismert dzsentrifamilia tagok, akik szellemi erejüket a kártyán, nyeldekölőjüket a boriváson annyi évszázadon át gyakorolták, most már nem jutnak oly könnyen jó dotációjú, nyugalmas városi és megyei hivatalba, ahol eddig fogpiszkálással egybekötött emésztés volt minden ténykedésük, csinálván az úgynevezett magyar kultúrát. A magyar kultúrát, amely a külföld szemében – s talán nem is igaztalanul – nem emelkedett magasabb nivóra a bogrács-gulyánál és a rézfokosnál, amely a betyárral van kedves kontaktusban. Ma már más a magyar kultúra, amelynek tanúbizonyságai külföldi s hazai kiállításaink, fejlődő kereskedelmünk, iparunk, tudományunk, művészetünk. Ipari technikánk elsőrangú s e nembeli szakemberink hírességek. De ha a Wesszprémy úr ostoba óhajára kivennők belőle a zsidókat, súlyos, értékes felét veszítenők el, annak a kultúrának, amelynek gyengítésén és megtörésén a nemzetiségek úgy is eléggé fáradoznak (Cholnoky 1907, 4).

Álnéven publikálta a lapban első, *Az áldozat* című tanmeséjét is, amelyben a község nagyjai azért fognak össze, hogy Méhkas néven „keresztényboltot” alapítsanak, így ellehetetlenítve a szerintük rajtuk nyereszkesítő zsidó kereskedőket. Mint kiderül, a szövetkezeti pénztáros Prokop, a falusi tanító a követ-

kező három évben magának lopta el a Méhkas bevételeit, miközben a községi összefogás olyannyira tönkretette a helyi kereskedelmet (az árak leszállításával, így az árverseny kiiktatásával), hogy a zsidó kereskedők mellett a többi vállalkozás is csak tengődött. A zárójelenetben Prokop kölcsönért folyamodik Lipitlutynál, a zsidónál, akinek elárverezik raktárkészletét (a szövetkezet javá-
ra), de az így is segítene, ha lenne neki miből. Milyen tanulsággal szolgál a történet? Egyrészt azzal, hogy a keresztény igyekezet a rablógazdálkodásként tematizált zsidó kereskedelem ellenében nagyobb gondokat okoz, illetve teljesen gondokat okoz, másrészt pedig azzal, hogy az áldozat annak ellenére képes a megbocsátásra, hogy tudja, az üzelmek az ő üzleti értelemben vett, de súlyos egzisztenciális következményekkel járó akadályoztatását célozták.

Egy tanmese csúcspontja normális esetben az erkölcsi tanulság, de Cholnokynál a tulajdonképpeni mondanivaló sem hangsúlytalan, lévén a zsidókról szóló diskurzusok régi paneljei morajlanak bennük. Noha a cselekmény a kétszeres keretezés (a tanulság és a tanulságot magától értetődőnek vevő felekezeti lap) „oltalmában” veszélytelenné válik, ez nem jelenti azt, hogy időlegesen, a didaktikus zárlatig ne képviselné például az *Alkotmány* törzsolvasójának vaskos közhelyekkel telített gondolatvilágát, a nyereszkesedő, érdekeit képviselve mindenkin átgázoló, kereszténygyűlölő (és emancipálhatatlan) zsidó sztereotip képét. Ebből a szempontból számított fontos mérföldkőnek, hogy 1907 őszétől Cholnoky László saját nevével jelentkezett a folyóiratban, hiszen ezzel azt az üzenetet kommunikálta a folyóirat redakciója és közönsége felé, hogy a katolikus magyar dzsentri nem egyöntetűen zárkózik el a zsidó emancipációtól (miközben a szerkesztőség azt közvetíthette, hogy a lap nyitva áll a katolikus írók előtt is). Cholnoky akkor vált három évre, 1907-től 1909-ig az *Egyenlőség* egyik gyakori szerzőjévé, amikor a lap éppen sikertörténetét írta, amennyiben számos olyan író sikerült megnyernie, akik vallási-felekezeti szempontból kívülről érkeztek – ezt tanúsítja például az 1911-es jubileumi szám közreműködőinek listája többek között Eötvös Károly, Herczeg Ferenc és Cholnoky Viktor nevével (vö. Szabolcsi 1993, 135–139).

Cholnoky szövegeinek körülbelül kétharmadát publikálta saját nevéen, a többit Boldvay Fausztin és Berényi Vörös Aurél álneveken, de ezek tónusukban és mondanivalójukban nem különböznek a többi történettől. A tanmesék közül kiemelendő az *Odvasdi* és a *Búzakalász*, amelyek sokkal inkább szólnak a magyar dzsentri üzleti inkompetenciájáról, hibás, tékozló életmódjáról: mindkét történet végén a zsidó szereplők tulajdonába száll át a földbirtok, de hangsúlyozottan nem az ő aktív akaratukból. Jelenlegi ismereteink szerint nem adható megnyugtató válasz arra a kérdésre, miért szakadt meg a kapcsolat Cholnoky

és az *Egyenlőség* között, illetve melyik fél kezdeményezte a szakadást. Az is lehet, hogy Cholnoky, aki 1909-ben már kevésbé volt aktív az irodalmi piacon, egyszerűen elhanyagolta a lapot, vagy túlságosan bevonódottnak érezte közreműködését. Legfontosabb kapcsolata ekkoriban a *Független Magyarország* volt (ami irányvonalában elméletben nem zárta ki az *Egyenlőséggel* való közreműködést), antiszemita megnyilvánulása vagy más klerikális lappal való kapcsolata nem ismeretes az időszakból, így csak a találgatás marad.

Cholnoky néhány évnyi hallgatás után 1915-ben kezdett újból publikálni. 1916-ban egy elbeszélést a *Múlt és Jövőnek* is elküldött, amelyet a lap csak egy év múlva közölt. Talán a szöveg elhúzódó fektetésének köszönhető, hogy az elkövetkezendő években csak két írást küldött a lapnak – egyik sem jelent meg. Cholnoky és a kulturális szemle kapcsolata az irodalmi élet Tanácsköztársaság utáni újraindulásakor formálódott át jelentősen, amikor is a világháború során jelentősen felerősödő antiszemitizmus új táptalajt nyert a „levert” proletárforradalmat követő bünbakkeresésében. Ennek egyik irodalompolitikai fejleménye az 1919 augusztusában megalapított Magyar Írók Szövetsége volt, amely tagjai közé zsidó származású szerzőket nem vett fel. Cholnoky, akinek már egy elbeszélése megjelent a *Pesti Futár* című riportlapnál, *Zsidómentes magyar irodalom* címen írott publicisztikájában gúnyolódott a kezdeményezésen, többek között a nikotinmentes cigarettához hasonlítva a csoportosulást, illetve a szövetség által idealizált új magyar irodalmat. Az írás végén cinikusan azt ajánlotta, hogy az egyesület arra használhatná a gyűjtések során hozzá bejövő összegeket, hogy megvásárolja az Athenaeum Kiadót, a Singer és Wolfnert, a Franklin és Pallas Kiadókat (a hozzájuk tartozó lapokkal együtt), így adva munkát a keresztény íróknak. Cholnoky szerény javaslata természetesen nem maradt szó nélkül, és a többlépcsős polémiaának részéről a *Múlt és Jövő* adott kereteket: 1920-ban Patai Józsefék lapja lett az a fedezék, amelyből több cikkben bírálta a keresztény kurzust, és azokat a lapokat, amelyek többségében végül maga is feltűnt az elkövetkezendő években. (Az események kimerítő tárgyalásához lásd Arany 2017, 212–228.)

Ezek a publicisztikák azonban nem egyszerűen egy markáns véleményt képviseltek (ti. a felekezeti „megtisztított” magyar irodalom eszményének rettentően elhibázott, sőt, kontraproduktív voltát), hanem részévé váltak a korabeli antiszemita ellenpropagandának is, mivel – amint erről az egyik cikkben maga Cholnoky is beszámolt – Patai József felkérte arra, hogy *A magyar irodalom és a zsidóság* című szövege a Magyar Zsidók Országos Szövetsége által indított röpiratsorozatban is megjelenhessen (Sipos 2005, 20). Cholnoky továbbá reagált a Császár Elemér szerkesztette rövid életű irodalmi folyóirat-

ban, a *Magyar Múzsában* megjelent csípős támadásokra, de kigúnyolta a fontos kurzuslapnak, a Kosztolányit is szerzői között tudó *Pardon* rovatnak helyet adó *Új Nemzedék* belső cenzúráját és nyelvhelyességi hibáit is.

Cholnoky 1921-ben nem küldött szöveget a lapnak, ami összefüggésben lehetett a kurzuslapokkal való „kiegyezéssel” is, hiszen az egy évvel korábban bírált lapok többségével felvette a kapcsolatot. (Sőt, 1924-ben álnéven még a fajvédő *Szózatban* is publikált, abban a napilapban, amely a jelentős fővárosi lapok közül egyedül nem lépett be az ellenzéki és kormánypárti hírlapok alkotta „nagykoalícióba”, és amely cionista lapként tekintett a *Múlt és Jövőre*.) 1922-ben egy kivétellel mindegyik, a laphoz küldött szövege megjelent, 1923-ban, amikor a belügyminiszter március és június között betiltatta a lap megjelenését, Patai lefűlelte Cholnokyt, aki a *Kísértetek* című, máshol már megjelent szövegének újraközlésével próbálkozott. 1924-ben, talán emiatt nem jelent meg szövege a lapnál, 1925-ben viszont újból feléledt a kapcsolat. 1925-től 1927-ig évente három-három, 1928-ban két írását közölte a *Múlt és Jövő*, köztük a tanulmány elején idézett szöveget.

A *Remény* című ifjúsági folyóirat abban az időben került Cholnoky érdeklődésének homlokterébe, amikor a *Múlt és Jövő* bizonytalan okok miatt nem volt fogadóképes számára. A Patai Józseffel (felesége révén) rokoni kapcsolatban álló Molnár Ernő szerkesztette lapot a sajtótörténeti hagyomány a *Múlt és Jövő* „mellékleteként” vagy melléklapjaként tartja számon. Cholnoky jobbára publicisztikai írásokat, rövidhíreket közölt a lapban, élete utolsó időszakában pedig kifejezetten fiatalabbaknak szóló ismeretterjesztő cikkeire is vevő volt a *Remény*. Cholnoky László publikálási naplójának bejegyzései alapján számos cikk azért nem jutott el a megjelenésig, mert a szerző nem bírta idejében leszállítani, viszont Molnár annak ellenére leköszölte egy elbeszélését 1924-ben, hogy tudta, ez korábban a *Múlt és Jövőben* megjelent.

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Össz.
Az Est-lapok (ellenzéki)	2	7	5	13	9	7	6	5	6	1	61
KSV (rendszerbarát)	0	2	2	0	4	13	0	0	0	0	21
Zsidó felekezeti lapok	10	3	6	5	13	11	6	10	3	2	69
Összesen	12	13	13	18	24	31	12	15	9	3	150
A 3. csoport aránya (%)	83	23	46	28	54	36	50	67	33	67	46

1. tábla: Cholnoky László megjelent szövegei Az Est-lapokban (Az Est, Magyarország, Pesti Napló), a Központi Sajtóvállalat napilapjaiban (Nemzeti Újság, Új Nemzedék), valamint az Egyenlőségben, a Múlt és Jövőben és a Reményben 1920 és 1929 között

Ahogy más volt a tétje az *Egyenlőségben* vagy a *Múlt és Jövőben* való rendszeres publikálásnak 1914 előtt és az első világháború, illetve a numerus clausus után, úgy a korabeli sajtótermékekben való *széles körű publikációs tevékenység* „tétnélkülisége” is elillant az 1920-as évtizedre. Azelőtt a nevesebb és hosszú időn át megjelenő budapesti napilapok közül csak az *Alkotmány* ütött meg rendszeresen radikális hangot, 1920 után viszont jelentősen megnőtt a száma a radikalizmust „gyenge” vagy „erős” szinten felvállaló rendszerbarát és fajvédő orgánumoknak. Ebből kiindulva meglehetősen pikánsnak számítanak a fentebbi táblázat számai, ráadásul Cholnoky 1923 és 1924 folyamán 16 szöveggel jelentkezett a szélsőséges *Szózat* hasábjain is!

1925-ben és 1926-ban tovább mélyült a magyar sajtórendszer és a hatalom (illetve a cenzúra) viszonya, hiszen 1925-ben *Az Újságot*, 1926-ban a *Világot* tiltották be, és bár más-más formában mindkét napilap folytatni tudta működését, az intézkedések nyilvánvalóvá tették a sajtótermékek és a benne publikáló szerzők politikai „szerepvállalásának” és helyezkedésének potenciális következményeit. Noha Cholnoky Lászlót ezek az események kevésbé befolyásolhatták publikálási tevékenységében, a betiltások után sem ezen lapok jogutódjaiban, sem a KSV napilapjaiban nem publikált többé, ellenben állandó kapcsolatban maradt a *Múlt és Jövővel* és a *Reménnyel*, de 1926-ban és 1927-ben „visszatért” az alapos ráncfelvarráson (példányszámemelésen és komoly külföldi tudósítói hálózat kiépítésén) átesett *Szózat* utódlapjába, a *Magyar Újságba* is. Bár ezt a lépést részben a kilátástalanság szülhette, mivel Cholnoky egyre inkább kiszorult a fővárosi napi- és hetisajtóból (*Az Est*-lapok is a korábbinál ritkábban közöltek tőle), az sok mindent elárul, hogy míg Gömbös Gyula lapjában csak három új szöveggel jelentkezett, addig a *Múlt és Jövő* és a *Remény* jobbra friss eredeti írásokat kapott tőle.

Mindez nem jelenti azt, hogy Szabolcsi Lajos, Patai József és Molnár Ernő lapjai ne váltak volna ugyanúgy a szinte korlátlan utánközlések és önplágiumok ideális befogadóivá Cholnoky szemében, mint az általa favorizált periodikák jelentős része, de ha megvizsgáljuk a kisebb-nagyobb újraírás során a három lap körén belül újból eladott („maszkolt”) szövegek variánsait, illetve ezek időbeli eloszlását, sajtatos publikálástechnikai jegyekre bukkanhatunk.

Az első közlés adatai			A második közlés adatai			
1907	Egyenlőség	<i>Puxpámné</i>	1922	Múlt és Jövő	<i>Nyírfalevél</i>	átírás
1908	Egyenlőség	<i>A csodálatos emberke</i>	1923	Remény	<i>Téli éjszakák</i>	átírás
1917	Múlt és Jövő	<i>Sámson haja</i>	1924	Remény	<i>Sámson haja</i>	újraközlés
1920	Egyenlőség	<i>Pour acquit</i>	1924	Remény	<i>Fizetve!</i>	átírás
1921	Múlt és Jövő	<i>Búzakalász</i>	1926	Remény	<i>Az utolsó hajnal</i>	átírás
1924	Remény	<i>Scapinelli</i>	1926	Múlt és Jövő	<i>Efraim Lüttke</i>	átírás
1924	Remény	<i>A régiségkereskedő</i>	1926	Múlt és Jövő	<i>Hamovesh</i>	átírás
1926	Remény	<i>Májusi emlék</i>	1926	Remény	<i>Májusi emlék</i>	újraközlés

2. tábla: *Cholnoky László újraközlései és átírásai (önplágiumai) az Egyenlőségben, a Múlt és Jövőben és a Reményben*

A *Reményben* megjelent újraközlések (beleértve ezekben az önplágiumokat is) arra engednek következtetni, hogy a három szerkesztő közül Molnár volt az, aki a legmegengedőbb volt Cholnoky trükkjeivel szemben, de több esetben a lapok akár úgy is befogadhatták az átírt elbeszéléseket, hogy tisztában voltak ezek átírt jellegével, hiszen Cholnoky átírásai nemegyszer a szöveg javát szolgálták. Ilyen tekintetben a táblázat szövegei több csoportba oszthatók. Az egyik csoportba tartozó írások, jobban mondva egyetlen írás, a *Puxpámné* jelentősen módosult az évek folyamán, *A csodálatos emberke*, a *Pour acquit* és a *Búzakalász* csak kis mértékben változtak, a *Scapinelli* és *A régiségkereskedő* pedig még ezeknél is csekélyebb mértékű átalakuláson mentek keresztül. Mindez Cholnoky László motivációit is jól mutatja, aki az 1920-as évek elején még jelentősen átdolgozta egy-egy szövegét, viszont az évtized második felére visszaállt az egyszerű „szövegszerkesztési műveletek” (kezdőmondat és/vagy szereplők neveinek cseréje, narratív keretek beszúrása/eltávolítása, párbeszéddek rövidítése, rövid magyarázó betétek betoldása stb.) alkalmazásához.

A *Puxpámné* kilóg az *Egyenlőségben* a XX. század elején publikált hagyományos tanmesék sorából: Cholnoky ezt a történetét nem a zsidók emancipációjának sikerére reflektáló tanulsággal zárta le, pusztán – a narrátori tudatszintre közelítve – szánalmat keltett a férje halála után megbolondult özvegyasszonnyal kapcsolatban. *Puxpámné* tehát nem egy egyértelműen negatív szereplő volt, akinek megítélése megváltozott volna az elbeszélés végére. Igaz, a narrátor fantáziáját felcsigázó (inkább izgalmas, mintsem rémisztő vagy gyűlöletet keltő) kulturális idegenség, amely az idős házaspár limlomgyűjtésében összpontosult, fura „otthonossággá” transzponálódott, amikor a nő váratlanul, egyik

tiszta pillanatában megismerte a narrátort a kórházi ágyon. Cholnoky az ezt követő négy évben többször is újraírta az elbeszélést. A *Ködképek*, *Andersen emberei*, *Buchsbaumné* és *Pukszpámné hagyatéka* című variánsokban hol a gyermekkori kalandokra és Veszprém városára vonatkozó emlékezet, hol az álomszerűség, hol a habókos házaspár mindennapjainak komikus tapasztalata domborodott ki. Az özvegyasszony alakja is számos metamorfózison ment keresztül. Érdekes módon a *Szalon Újságban* publikált *Buchsbaumné* című negyedik variáns alakult át „negatív tanmesévé”, hiszen ebben az átiratban a nő végig félelmetes, gyűlölködést keltő alakként, Andersen Bodza anyójának alteregójaként, tulajdonképpen boszorkányként szerepel.

Tizenegy évvel a legutolsó változat közlése után Cholnoky *Nyírfalevél* címen írta újra az elbeszélést és küldte el Patai Józsefhez. Az ősz-eredetiben és némely későbbi változatában vibráló „érzékenyítésért” ebben az új átiratban elsősorban nem a házaspár (itt Buxbaumék) interperszonális viszonyainak módosulásai, hanem az intim családi közeg állapotváltozásai felelősek. A legjelentősebb változásként Cholnoky jelentősen csökkentette a narrátori szólam jelentőségét: noha a visszaemlékezés konzisztenciáját egy elbeszélői hang szavatolja, ez lényegében csak két rövid reflexió erejéig kap teret, a nézőpont pedig Veszprém korabeli lakóinak kollektív tudatszintjére helyeződik át. Az elbeszélés első fele Buxbaumék boltjának, az Oltsóságok Áruházának komikus leírása, amelynek készlete folyton csak növekszik, lévén vásárlók soha nem térnek be a furcsa antikvitásba. A narrátor jelzi is, hogy „a kiadásnak és a bevételnek ez a titokzatos aránytalansága” (Cholnoky 2016, 150) mindvégig rejtély maradt előtte. A második rész tartalmazza az újraformált cselekményt, amely Buxbaumné „megőrülésének” okaként a véletlenül hozzájuk került, majd ugyanilyen váratlanul édesanyjához visszatérő lány, Viola hiányát tünteti föl. A *Nyírfalevél* című Cholnoky-novellát a – korábbi szövegváltozatoktól eltérően – a misztika is belengi, hiszen míg egyfelől a lány elvesztése után Buxbaumné pletykái egyre hihetlenebbnek tűnnek fel a városlakók előtt, így idézve elő a házaspár lassú elszigetelődését, addig a szöveg fenntartja annak látszatát, hogy az örültnek tűnő nő tulajdonképpen látónoki képességekkel bír.

A novella tanmeszejellege talán abból a részletből világlik ki legjobban, amelyben Viola identitását iskolatársai a kulturális különbségek mentén definiálják számára: „Megtudta azt is, hogy közötte és nevelőszülei között mérhetetlen szakadék tátong: ő keresztény, azok pedig zsidók. Megtudni tehát megtudott mindent, csak megérteni nem volt képes semmit és bármily figyelmesen vizsgálódott is búzavirágkék szemével, a mérhetetlen szakadékot nem tudta feltalálni sehol” (Cholnoky 2016, 152).

A különbségre való reflexió, illetve annak belátása vagy bensővé tétele az a kettősség, amelynek beíródása Cholnoky századfordulós tanmeséinek tapasztalatát vezeti át, de azoknál sokkal árnyaltabban. A 20-as évek *Múlt és Jövőben* és *Reményben* publikált elbeszéléseiben Cholnoky László – párhuzamosan szövegtermése átlagos színvonalának néhány évig tartó emelkedésével – túllépett azon a klasszikus megoldáson, hogy saját gyerekkori emlékeit közvetlenül vetítse rá a társadalmi helyzetképekre, noha a didaktikus cselekményvezetés nem veszett ki teljesen kisprózai kelléktárából.

Bizonyos értelemben szimbolikus, hogy utolsó, még életében megjelent szövege, éppen egy régebbi stílusú tanmese, a *Reményben* látott napvilágot (az egyszer itt már publikált *Májusi emlék* társaságában). A *Weisz*, alcíme alapján „gimnáziumi emlék” egy állandóan kigúnyolt osztálytársról szöveg, aki csendben tűrte a megaláztatásokat, és amikor fő ellensége, a több Cholnoky-elbeszélésben megjelenő Keserű Gyuri azzal akart kibabrálni vele, hogy a nevében állásra jelentkezett egy budapesti boltba kereskedőnek, akkor ezzel valójában Weisz titkos vágyait váltotta valóra.

A tanulmány elején tett megjegyzés így részben pontosítható: élete utolsó szakaszában Cholnoky László szövegei, ha a korabeli magyar irodalmi élet prominenseit nem is, a *Múlt és Jövő* és a *Remény* szerkesztőit továbbra is érdekelték. Az itt megjelent írásokért kapott honoráriumok már nem segíthettek jelentékenyen Cholnoky egzisztenciális helyzetén, de a folyóiratok – amíg tehették, azaz amíg megjelentek, 1939-ig, illetve 1944-ig – lehetőségeihez mérten sokat tettek, hogy ápolják emlékét. A *Múlt és Jövő* 1929-ben két, a *Remény* 1930-ban és 1931-ben egy-egy Cholnoky-elbeszélést publikált, egy kivétellel olyanokat, amelyek még sehol máshol nem jelentek meg, ezeket a szerző élete utolsó éveiben küldhette el a szerkesztőségeknek. A *Múlt és Jövő* még 1935-ben és 1937-ben is közölt tőle szövegeket a hagyatékából, sőt, Patai József leköszölte a vélhetően első Cholnoky-fakszimilét, az író saját karikatúráját ábrázoló levelét is, amelyben a rá jellemző nyakatekert módon folyamodott hatszáz koronás kölcsönért a szerkesztőhöz, akit az utolsó pillanatig sem érdekelt Cholnoky László igencsak összetett, de többnyire negatív korabeli megítélése.

Irodalom

Arany Zsuzsanna. 2017. *Kosztolányi Dezső élete*. Budapest: Osiris Kiadó.

Cholnoky László. 1907. Zsidók a magyar kultúrában. *Egyenlőség* 26 (28): 2–4. (A szöveg Karsay Ákos néven jelent meg.)

- Cholnoky László. 1928. A keresztény és a zsidó újságírás: Tanulmány, amelyik itt is, ott is csak bajt hozhat a szerzőjére. *Múlt és Jövő* 18 (2): 46–49.
- Cholnoky László. 2016. Nyírfalevél. In *Búzakalász: Zsidó tárgyú novellák zsidó kulturális térben*, s. a. r. Kőbányai János. 150–154. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó.
- Sipos Balázs. 2005. Az (ellen)propaganda: Rákosi Jenő és a keresztény kurzus, 1919–1942. *Múltunk* 50 (3): 3–37.
- Szabolcsi Lajos. 1993. *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931): Emlékezések, dokumentumok*. Budapest: MTA Judaisztikai Központ.
- Wirágh András. 2019. Utánközlés – címvariáns – plágium: A századforduló irodalmi tömegtermelésének változatai. *Literatura* 45 (4): 392–406.

THE CASE OF THE PHONY JOURNALIST AND THE INDULGENT EDITORS

László Cholnoky on the pages of Egyenlőség, Múlt és Jövő and Remény

Throughout his life, László Cholnoky (1879–1929) was in close contact with Jewish journals such as *Egyenlőség* [‘Equality’], *Múlt és Jövő* [‘Past and Future’] and *Remény* [‘Hope’]. These journals published much more of his original texts than other Budapestian newspapers or journals, partially thanks to his “emancipatory tales” which he wrote specifically for them. In the beginning of the interwar period Cholnoky used these periodicals for publishing columns about literary political issues. Although Cholnoky drifted to the periphery of literary life only after 1925, prominent contemporaries considered the author a philosemite because of these columns already by 1920, making it more difficult for him to publish and maintain his existence. The study presents Cholnoky’s work in these papers and an interesting metamorphosis of a narrative published in *Egyenlőség* and *Múlt és Jövő*.

Keywords: László Cholnoky, emancipation of Jews, antisemitism, autoplagerism, Past and Future

SLUČAJ LUKAVOG NOVINARA SA POPUSTLJIVIM UREDNICIMA

Laslo Čolnoki na stupcima časopisa Egyenlőség, Múlt és Jövő i Remény

Laslo Čolnoki (1879–1929) je sarađivao sa jevrejskim časopisima *Egyenlőség* [Jednakost], *Múlt és Jövő* [Prošlost i Budućnost] i *Remény* [Nada] i u njima objavio mnogo više originalnih radova nego u ostalim budimpeštanskim časopisima. To se može pripisati njegovim edukativnim tekstovima koji su bili namenjeni upravo čitaocima navedenih časopisa. U doba posle prvog svetskog rata i revolucija Čolnoki se na stupcima ovih časopisa bavio i književno-političkom delatnošću. Neki njegovi savremenici su ga zbog toga smatrali filosemitom (iako je na periferiju književnog

života dospeo tek posle 1925. godine), otežavajući mu šanse za publikovanje, ali i preživljavanje. U radu se analiziraju Čolnokijevi tekstovi u pomenutim časopisima, s akcentom na temi metamorfoze u jednoj od tamo objavljenih pripovedaka.

Ključne reči: Laslo Čolnoki, jevrejska emancipacija, antisemitizam, autoplagiranje, časopis Prošlost i Budućnost

A kézirat beérkezésének ideje: 2021. szept. 1.

Közlésre elfogadva: 2021. okt. 20.